

ECOLOGISCH WEZEN

**Timothy
Morton**

TIMOTHY MORTON

Ecologisch wezen

ten have

Alle voetnoten zijn van de vertaler.

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Being Ecological* bij Penguin Books Ltd., Londen.

Text copyright © Timothy Morton, 2018

'The author had asserted his moral rights.'

© Nederlandse vertaling: Uitgeverij Ten Have, 2018

Postbus 13288

3507 LG Utrecht

www.uitgeverijtenhave.nl

Vertaald uit het Engels door Rijk Schipper

Omslag Kumi Hiroi

ISBN 978 90 259 0638 2

ISBN e-book: 978 90 259 0639 9

NUR 730

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

INHOUD

Inleiding: Niet weer een stortvloed van informatie 7

Hoofdstuk 1. Je zou weleens in een tijd van massale uitroeiing kunnen leven 47

Hoofdstuk 2. Het bot van het been is verbonden met het bot in het chemisch afval 81

Hoofdstuk 3. Afstemmen 119

Hoofdstuk 4. Een korte geschiedenis van het ecologisch denken 213

Dankwoord 243

Noten 245

Register 250

Voor Lindsay Bloxam en Paul Johnson

‘Gras is hard, klonterig en vochtig; het krioelt van
enge, zwarte insecten.’

Oscar Wilde

INLEIDING

Niet weer een stortvloed van informatie

Maak je je niet druk over ecologie? Misschien denk je dat dat zo is, maar misschien doe je het toch. Lees je geen boeken over ecologie? Dan is dit een boek voor jou.

Ik begrijp heel goed dat boeken over ecologie je in de war kunnen brengen doordat ze informatie over je uitstorten die alweer verouderd is als die op je neerdaalt. Je krijgt een klap op je hoofd waardoor je je slecht voelt. Ze vatten je in de kraag terwijl er veront- rustende feiten worden uitgeschreeuwd. Handenwringend en wanhopig vragen de auteurs: 'Wat kunnen we eraan doen?' Het is propaganda met een hoefijzer in de bokshandschoen. Dit boek is anders. *Ecologisch wezen* preekt niet mee in de eco-kerk. Het is voor jou bedoeld: misschien maak je wel deel uit van die kerk maar alleen af en toe. Misschien heb je geen idee van wat die eco-gemeente inhoudt, of misschien laat het je allemaal koud. Maak je geen zorgen: dit boek laat geen preken op je los. Ook bevat het geen ecologische feiten, geen schokkende onthullingen over onze wereld, geen ecologisch of politiek advies en geen rondreis door het ecologisch denken. In feite is dit een nogal nutteloos boek over ecologie. Maar waarom zo'n 'nutteloos' boek schrijven in tijden van grote urgentie? Heb ik nooit

van wereldwijde opwarming gehoord? Waarom lees je dit? Mogelijk ben je in werkelijkheid al ecologisch, zonder het te beseffen. Hoe kan dat, vraag je je misschien af. Dat gaan we uitzoeken.

Waarover dit boek gaat

In deze inleiding zet ik de algemene benadering van dit boek uiteen. In het eerste hoofdstuk schets ik de gevoelens die we hebben over de tijd waarin we leven: een tijd van massale uitroeiing ten gevolge van wereldwijde temperatuurstijging. In het tweede hoofdstuk gaan we verder met het beschouwen van het onderwerp van ecologisch bewustzijn en van ecologisch denken: de biosfeer en haar verbindingen. In het derde hoofdstuk bekijken we welke handelingen doorgaan voor ecologisch. In het vierde hoofdstuk onderzoeken we een aantal gangbare manieren om ecologisch te zijn.

Gaandeweg zal ik je vertrouwd maken met mijn stijl van filosofie bedrijven. Als die stijl een film was die door mij werd geregisseerd, zou Graham Harmans objectgerichte ontologie (waarover spoedig meer) de productieleider ervan zijn, en de filosofen Immanuel Kant en Martin Heidegger de uitvoerende producenten.

Voor nu, in deze inleiding, zal ik je laten zien dat dit geen gewoon boek over ecologie is, omdat het zijn uiterste best doet niet toe te geven aan de verleiding van een retorische stijl: de beschuldigende toespraak. Hoe dan? Laten we beginnen met de constatering dat dit boek grotendeels feitenvrij is. Het leek me beter daar meteen zelf maar op te wijzen dan dat de critici dat doen.

Als je een boek schrijft over ecologie – of je nu een wetenschapper bent die over ecologische onderwerpen spreekt of niet – schijn je daarin een hoop feiten te moe-

ten opnemen. Dat voelt als een vereiste van het genre – waarbij het genre een soort horizon is, een horizon van verwachtingen. We verwachten dat tragedies ons bepaalde emoties laten ondergaan (volgens Aristoteles waren dat angst en medelijden) en komedies worden geacht je te laten glimlachen. Ook is er het genre van het soort teksten dat je in je paspoort vindt. En er is beslist ook een genre van ecologische toespraken; meerdere genres zelfs.

De Grote Ander houdt je in de gaten*

Een genre is een soort wereld of *mogelijkheidsruimte*. Binnen die ruimte kun je bepaalde manoeuvres uitvoeren; zolang je binnen die ruimte blijft verricht je iets in de stijl van dat genre. Om een voorbeeld te gebruiken: je gedraagt je waarschijnlijk op een bepaalde manier op een feestje, die mogelijk verschilt van de manier waarop je je gedraagt tijdens een bedrijfsvergadering. Je hebt waarschijnlijk een bepaalde manier om het nieuws te lezen, terwijl je ongetwijfeld ook bepaalde manieren hebt om de laatste modes op kledinggebied te volgen (of te negeren).

Genres zijn glibberige wezens. Ze hebben te maken met wat een bepaalde filosofie *het Andere* noemt – en zodra je het andere rechtstreeks probeert aan te wijzen verdwijnt het (of zij, of hij, of zij, meervoud). Het andere: mijn idee, of jouw idee, of haar idee, of hun idee, of zijn idee, of mijn idee van hun idee... Als je ooit in een band hebt gespeeld, weet je hoe hachelijk dit concept is. Als je muziek schrijft die is aangepast aan wat

* Een toespeling op een beroemd concept uit George Orwells roman *1984*: 'Big Brother is watching you' en op het begrip 'de grote Ander' van Jacques Lacan.

volgens jou de mensen in de platenzaak willen horen, zou je weleens verlamd kunnen raken door besluiteloosheid. Dit komt doordat het gebied van het andere lijkt op een netwerk of web van veronderstellingen, vooroordelen en vooraf gevormde concepten.

Nu zijn er vooraf gevormde concepten die helder zijn voor ieder van ons, of dat kunnen ze tenminste gemakkelijk worden. Als je wilt weten wat voor soort ravioli ze in Florence maken, kun je dat opzoeken. ‘Ravioli in Florentijnse stijl’ is iets waarover je een en ander te weten kunt komen – en inderdaad kun je dat tegenwoordig gewoon googelen.

‘Googelen’ heeft op minstens één manier te maken met dit idee van genre. Wanneer we iets googelen, proberen we vaak te bekijken wat de ‘ander’ ervan vindt. Google heeft veel weg van de Ander: een soort verward spinnenweb van verwachtingen dat zich vlak buiten ons gezichtsveld schuilhoudt; of juist aan de andere kant van al die links waarvoor we geen tijd hebben om ze aan te klikken. We hebben *nooit* genoeg tijd om alle links aan te klikken (en hoe groter Google wordt, hoe meer dit opvalt). Een andere manier om dit te verwoorden is dat dit eigenaardige ding, het andere, op een of andere manier *structureel* is. Hoe je het ook tegemoet treedt, je zult nooit in staat zijn om het direct te grijpen. De taak ervan schijnt te zijn om te verdwijnen zodra je er direct naar kijkt, maar tegelijkertijd ook om je het gevoel te geven dat het je omgeeft wanneer je dat niet doet – en dit gevoel kan soms behoorlijk eng zijn.

Wie zijn ‘wij’?

In dit boek ga ik heel vaak ‘wij’ zeggen. In mijn vakgebied (de menswetenschappen) is het niet in de mode

om 'wij' te zeggen. Wel is het in de mode om heel expliciet te stellen dat mensen verschillend zijn. Wanneer je 'wij' zegt, wordt dat beschouwd als voorbijgaan aan of zelfs wegpoetsen van die betekenisvolle verschillen. Daarbij komt dat voornaamwoorden gecompliceerde dingen zijn in een ecologisch tijdperk: hoeveel wezens vallen onder 'wij', en zijn die allemaal menselijk? Wanneer ik het woord 'wij' gebruik, ben ik me geheel bewust van de gebruikelijke visie op verschillen tussen mensen én van de visie op identiteit die zulke verschillen onderuit haalt. Ik zal het woord 'wij' gebruiken om te benadrukken dat de wezens die verantwoordelijk zijn voor wereldwijde opwarming geen zeepaarden zijn: het gaat om menselijke wezens, wezens zoals ik. Het wordt tijd dat we een manier vinden om over de menselijke soort te spreken zonder dat we tegelijkertijd doen alsof de laatste decennia van denken en politiek er nooit zijn geweest. We kunnen in ieder geval niet teruggaan naar een of andere pure essentie van 'de Mens' die onder onze verschillen schuilgaat. Maar als wij geen manier vinden om 'wij' te zeggen, zal iemand anders dat doen. Zoals de romantische dichter William Blake zei: 'Ik moet mijn eigen systeem scheppen óf de slaaf zijn van andermans systeem.'

De feiten onder ogen zien

We weten allemaal dat je om te schrijven over ecologie (vooral de variant die wetenschappelijke informatie aanlevert, mogelijk van het soort dat je vaak aantreft in krantenartikelen, maar zeker ook van het soort dat je aantreft in boeken met titels als de onderhavige) grote hoeveelheden feiten nodig hebt. Heel veel *data*. Je neemt terecht aan dat deze data gewoonlijk in een

bepaalde stijl worden aangeleverd (als je er even bij stilstaat, al besteedt niemand er veel aandacht aan). De ‘aanleveringsstijl van ecologische informatie’ heeft een bepaalde smaak, een bepaalde stijl, want hij speelt zich af binnen een bepaalde *mogelijkheidsruimte*. Een van mijn taken als menswetenschapper is deze mogelijkheidsruimten op te sporen, vooral in het geval dat we ons daarvan nauwelijks bewust zijn. Mogelijkheidsruimten die niet erg duidelijk voor ons zijn, kunnen allerlei soorten controle over ons uitoefenen, en mogelijk zijn we daar niet van gediend – of zouden we tenminste enig zicht willen hebben op de coördinaten ervan. Denk eens aan de lange geschiedenis van het seksisme of die van het racisme: die hebben ons gedrag op allerlei manieren beïnvloed, terwijl we daar mogelijk geen weet van hebben. Het heeft veel tijd en inspanning van tal van mensen gekost om patronen van denken, aannamen en gedrag aan het licht te brengen die ten grondslag liggen aan vooroordelen – en die mensen zelfs het gevoel geven dat dat allemaal wel in orde is.

Welke wetten van zwaartekracht gelden in de mogelijkheidsruimte? Waar ligt de bovenkant en waar de onderkant? Wat geldt hier als verkeerd en wat als juist? Hoe ver kun je je wagen in deze ruimte voordat je oversteekt naar een andere ruimte? In hoeverre kun je bijvoorbeeld de stijl van ecologische informatie vervormen voordat die in iets anders overgaat? Dat zou inderdaad weleens een goede manier kunnen zijn om uit te vinden wat een mogelijkheidsruimte is, net zoals het een goed idee is om uit te vinden wat een metaal is door het te verhitten, te bevriezen, er energiestoten doorheen te jagen, het in een magnetisch veld te plaatsen enzovoort (wat doet denken aan het aloude beeld van iemand die in een gouden munt bijt). Zo werkt het ook

met de kunst. Je kunt uitvinden wat een toneelstuk eigenlijk is door je voor te stellen hoe ver je kunt gaan in het vervormen ervan voordat het echt iets heel anders wordt. Hoeveel gekke kostuums kun je je veroorloven? Stel dat je Shakespeares toneelstuk *Hamlet* op Jupiter laat spelen en mensen zou uitdossen als hamsters: zouden we het dan nog steeds herkennen als *Hamlet*?

Misschien worden mijn bedoelingen duidelijker als ik het volgende stel: dit boek is vrij van *factoïden*. Een factoïde is een feit waarover we iets weten: we weten dat het een bepaalde kleur en smaak heeft, en dat het het uiterlijk heeft van en moet kwaken als een feit. Misschien is het zelfs wel waar, tenminste vanuit een of meer gezichtspunten. Toch bezit het een merkwaardige kwaliteit. Het is alsof de factoïde ons toeroept: 'Kijk, ik ben een feit! Je kunt me niet negeren. Ik ben uit de lucht op je hoofd gevallen.' Interessant is dat: een feit dat is ontworpen om eruit te zien alsof het uit de lucht is gevallen. Factoïden zijn ontworpen om eruit te zien als wat feiten volgens ons moeten zijn: we denken dat ze eruit moeten zien alsof ze *niet* zijn ontworpen. Wanneer mensen factoïden gebruiken, hebben we het gevoel dat we worden gemanipuleerd met kleine stukjes waarheid die zijn afgebroken van een of ander groter bouwwerk, als kleine brokken van een cake. Neem bijvoorbeeld de *factoïde* dat er 'een gen is voor' een of andere eigenschap. De meeste mensen zullen menen dat dit betekent dat een deel van je DNA-code er de oorzaak van is dat je deze eigenschap bezit. Maar als je de evolutie en de genetica bestudeert, zul je het *feit* ontdekken dat *er geen 'genen voor' wat dan ook zijn*. Het *feit* is dat eigenschappen tevoorschijn komen door een complex samenspel tussen het DNA dat zich manifesteert enerzijds en de omgeving waarin het zich

manifesteert anderzijds. Wanneer je een bepaald DNA hebt dat verbonden is met een bepaalde vorm van kanker, betekent dat nog niet dat je die ziekte zult krijgen. Toch verkondigen we voortdurend dat er 'een gen is voor deze of gene vorm van kanker'.

Hoe we tegen onszelf over ecologie praten

De manier waarop ecologische informatie in de media wordt gepresenteerd lijkt vaak neer te komen op wat we het *uitstorten van informatie* kunnen noemen. Minstens één factoid (en vaak een hele lading) lijkt op ons hoofd neer te dalen. Aan dit neerdalen is een gezaghebbende kwaliteit verbonden: 'Stel hierbij geen vragen,' of zelfs: 'Als je hierbij vragen stelt, moet dat je een heel slecht gevoel geven.' Vooral de 'stijl van informeren over wereldwijde opwarming' lijkt erop uit te zijn om enorme ladingen van informatie over ons uit te storten. Waarom is dit zo? Of anders gezegd: 'Welke manoeuvres kunnen we uitvoeren in de mogelijkhedenruimte van de stijl van informeren over wereldwijde opwarming?' Dat is een nogal ingewikkelde manier om te zeggen: 'Welk genre hoort bij de stijl van informeren over wereldwijde opwarming?' Wat is de bovenzijde ervan? Welke gevoelens worden we verondersteld te hebben? Welke soort van informatieverschaffing zou deze stijl vernietigen? En zo meer.

Het feit dat we geen pasklaar antwoord hebben op deze vraag (tenzij we ontkenners van wereldwijde opwarming zijn) moet ons even een pas op de plaats laten maken. Ontkenners varen een duidelijke koers: deze stijl probeert me van iets te overtuigen wat ik niet *wil* geloven. Er wordt me een geloof door de strot geduwd. Waarom hebben we dat gevoel niet allemaal? Wanneer

we het gevoel hebben dat we ecologisch gezien aan de juiste kant staan, houden we mensen die menen dat er informatie over hen wordt uitgestort om hen iets te laten voelen op afstand. Zo leidt grove schuld misschien tot grove overtuiging. Dit is geen oorlog tussen overtuigingen, maar het gaat om de waarheid. Verdorie, meneer Ontkenner, waarom kun je dat niet zien?

In tegenstelling tot wat factoiden ons willen doen geloven, komt geen enkel feit zomaar uit de lucht vallen. Er is een context nodig waarin het feit kan verschijnen: anders kun je het helemaal niet zien. Neem als voorbeeld iets wat je vast niet vaak zegt als je in het Westen bent opgegroeid: 'De geesten van mijn voorouders zijn ongelukkig met het feit dat ik dit boek schrijf.' In welke wereld is deze uitspraak zinvol? Wat moet je weten en wat moet je verwachten? Wat gaat door voor juist en verkeerd in deze wereld? Allemaal hebben we aannamen nodig over wat de werkelijkheid is, wat echt is, wat geldt als bestaand, wat geldt als correct en incorrect. Nadenken over deze aannamen kan verschillende vormen aannemen: één daarvan heet in de filosofie *ontologie*, een andere *epistemologie*. Ontologie bestudeert de wijze waarop dingen bestaan. Epistemologie bestudeert de wijze waarop wij weten.

Naast het idee dat feiten alleen betekenisvol zijn binnen bepaalde contexten van interpretatie, zijn er vragen die heel gemakkelijk te beantwoorden zijn als je kunst, muziek of literatuur bestudeert. Dat betreft vragen als: hoe wenst deze stijl dat jij deze informatie leest? Hoe wek jij de indruk dat je die informatie op de 'juiste' wijze hebt ontvangen? Naar een perspectiefschilderij uit de Renaissance kijk je niet van opzij. Je moet bijna recht tegenover het verdwijnpunt staan, op een bepaalde afstand: dan wordt de illusie van 3D

zinvol. Het schilderij brengt je in een bepaalde positie, een gedicht wil op een bepaalde manier worden gelezen – net zoals een Coca Colafles ‘wil’ dat je hem op een bepaalde manier vasthoudt en een hamer precies in je hand lijkt te passen als je hem hanteert... Heel veel van wat soms ‘theorie van de ideologie’ wordt genoemd, gaat over de vraag hoe je gedwongen wordt om een gedicht, een schilderij, een politieke toespraak of een concept op een bepaalde manier te behandelen.

Alle soorten van ontologie en epistemologie (en ideologie) spelen een rol in de stijl van uitstorten van ecologische informatie, maar we staan er zelden bij stil welke dat dan zijn. Hoe komt dat? Waarom lijken we niet eens de tijd te *willen* nemen om dit uit te vinden? Zijn we soms bang dat we ergens op stuiten? En waar zou die angst vandaan komen? Waarom zeggen we handenwringend: ‘Waarom snappen die ontkenners het niet?’ Of: ‘Waarom maakt mijn buurman zich hierover niet even druk als ik?’ De stijl van uitstorten van ecologische informatie is een symptoom van iets wat veel groter is dan de gevoelens over zaken die je in de krant leest.

Eén manier om uit te zoomen bij het stellen van dit soort vragen zou kunnen zijn dat je iets zegt als: ‘Hoe gaan we om met ecologische data? Vinden we ze leuk? En zo niet, wat willen we eraan doen?’ Dit boek, *Ecologisch wezen*, gaat over het *omgaan met* ecologische kennis. Het lijkt onvoldoende te zijn om ‘gewoon dingen te weten’. In feite lijkt ‘gewoon dingen weten’ nooit te gaan om gewoon dingen te weten, in lijn met wat ik heb proberen te betogen. ‘Gewoon dingen weten’ is een manier om met dingen om te gaan. Wanneer je weet dat er een dergelijke manier bestaat, betekent dat dat er ook andere manieren kunnen bestaan. Wanneer

er tragedie bestaat, kun je je iets als komedie voorstellen. Wanneer je in New York woont, kun je je voorstellen dat je *niet* in New York woont.

Er lijken heel wat manieren te zijn waarop je kunt omgaan met ecologische kennis. Denk eens aan het hippieleven, iets waarmee ik vaag vertrouwd ben. Hippië-zijn is een manier van leven, een complete stijl. Maar is het verplicht om als een hippie te leven als het de omgang met ecologische informatie betreft? Neem het internet. Voordat massa's mensen daartoe toegang kregen, waren er twee of drie manieren om met het internet om te gaan. Zo was er bijvoorbeeld de geamuseerde, speelse, experimentele, anarchistische of liber-tijnse manier van de luilak, die bij ons de indruk moest wekken dat onze identiteit kneedbaar of vloeibaar was. Tot er iets vreemds gebeurde. Het aantal mensen dat toegang kreeg tot internet nam enorm toe, en een groot deel van het internet werd tot een dwingende, autoritaire ruimte, waarin je mocht kiezen uit een stuk of drie geaccepteerde meningen. Anders liep je het risico te worden aangevallen door een meute straffende twitteraars – ongeveer zoals de zwerm agressieve vogels die neerstrijkt op het benzinstation in Alfred Hitchcocks film *The Birds*. Ik ga niet uitweiden over de vraag waarom en hoe dit gebeurde, maar je begrijpt het punt.

Ecologisch wezen probeert er in de eerste plaats een vinger achter te krijgen op welke manieren we tegen onszelf praten over ecologie. Ik denk dat de gebruikelijke manier (gewoon maar data over onszelf uitstorten) in feite *verhindert* dat we oprechter omgaan met ecologische kennis. Er zijn betere manieren hiervoor dan die waarover we nu beschikken, en we *weten* niet eens of we dat nu op de juiste manier doen. We zijn als mensen

die vastzitten in een patroon van gewoonten, waarbij we steeds maar hetzelfde gedrag herhalen zonder dat we het zelf beseffen. Het is alsof we bij het aanrecht staan en onze handen dwangmatig steeds opnieuw wassen – maar geen idee hebben hoe we daar terecht zijn gekomen.

Feiten raken voortdurend achterhaald, vooral ecologische feiten, en dan bovenal de feiten die wereldwijde opwarming betreffen. Ze zijn berucht om hun vele dimensies en ze voegen zich naar allerlei tijdsomstandigheden en scenario's. Wanneer we iedere dag of iedere week informatie over onszelf uitstorten kan dat behoorlijk verwarrend en belastend zijn. Bekijk het eens van een andere kant. Stel je voor dat we aan het *dromen* zijn. Wat voor soort droom zou het zijn als de plot en de karakters veranderen, soms zelfs ingrijpend, terwijl het totale effect (namelijk de plaats waar de droom ons achterlaat, zijn basiskleur of -toon, zijn gezichtspunt of wat ook maar) hetzelfde blijft? Er bestaat zeker een analogie vanuit de wereld van het dromen: de traumatische dromen van mensen die lijden aan het posttraumatische stresssyndroom (PTSS).

Ecologische PTSS

In PTSS-dromen heb je de indruk dat je je trauma opnieuw beleeft, en die dromen hebben de onaangename gewoonte om herhaaldelijk terug te keren. De grondlegger van de psychoanalyse, Sigmund Freud, vroeg zich af waarom dit het geval is. Hoe het komt dat we dromen over dingen die schadelijk voor ons lijken te zijn, en dat we dromen op een wijze die kennelijk ook op een of andere manier schadelijk voor ons is. De droom schokt ons, laat ons schreeuwend of zwetend

wakker worden, we kunnen hem niet afschudden door onze dagelijkse bezigheden uit te voeren enzovoort. Freud betoogde dat er een soort *genot* moet schuilen in zo'n proces, want anders zouden we onszelf dit niet aandoen.¹ Wanneer we in de wereld van de droom traumatische gegevens over onszelf uitstorten, moet dat in zekere zin *genotvol* zijn. Als mijn analogie standhoudt, betekent dit dat de stijl van informatie uitstorten op de een of andere manier plezierig is, hoe verwarrend en benauwend dit ook lijkt te zijn.

Iemand die aan PTSS lijdt, aldus Freud, probeert gewoon zichzelf te plaatsen (via de droom) in een punt in de tijd *vóór het trauma plaatsvond*. Waarom? Omdat het een gevoel van veiligheid of zekerheid geeft als je in staat bent te *anticiperen*. Angst vooraf is veel minder intens dan de angst die je ervaart als je opeens midden in een trauma bevindt. Freud spreekt in dit geval van *schrik*. Als je erover nadenkt zijn trauma's per definitie dingen waar je je middenin bevindt: je kunt ze niet van opzij of van achteren besluipen – dat is precies de reden waarom ze traumatisch zijn. Opeens kom je bijvoorbeeld terecht in een auto-ongeluk. Was je in staat geweest te anticiperen, dan had je misschien nog kunnen uitwijken.

PTSS-dromen proberen een bumper van anticiperende angst te creëren (Freud spreekt over 'bezorgdheid', maar dat is enigszins verwarrend in de context van dit boek; daarom zal ik dit woord niet weer gebruiken). Deze angst zal het rauwe trauma van de schrik omgeven. Analoog daaraan is dan de stijl van informatie uitstorten een manier waarop we onszelf proberen te plaatsen in een denkbeeldig punt in de tijd *voordat wereldwijde opwarming plaatsvond*. We proberen te anticiperen op iets waar we al middenin zitten.

Iets doen

De expliciete boodschap van de data maakt een heel urgente indruk, alsof ze ons toeroepen: 'Zie je het dan niet? Word wakker! Doe iets!' Maar de impliciete boodschap van de stijl waarin we deze data zenden en ontvangen gaat lijnrecht tegen deze urgentie in: 'Er staat iets te gebeuren maar het is er nog niet. Wacht: kijk om je heen en anticipeer.' Je ziet toch wel dat deze boodschap twee gezichten heeft? Het ene gezicht is schokkend en urgent; het andere vormt een stootkussen tegen de schok. Wat betekent dit? Het betekent dat geen enkele inspanning om de data of de stijl van het uitstorten van data te verfijnen uiteindelijk zal werken. Het is onmogelijk een PTSS-droom te krijgen waarmee je je voldoende kunt voorbereiden op de schrik die hij probeert af te wenden. Ik moet de tegenstelling zo scherp mogelijk formuleren: op precies dezelfde manier is de stijl van het uitstorten van ecologische informatie (en dat betreft niet alleen wereldwijde opwarming) *nu net het tegendeel* van wat we nodig hebben om te begrijpen waar we zijn en waarom. Pas dan kunnen we een begin maken met het *omgaan met data*. Op dit moment is het alsof we wachten op precies de juiste soort data, zodat we daar vervolgens op de juiste wijze mee kunnen omgaan. Toch zullen deze data zich nooit aandienen, omdat de manier waarop ze worden verstrekt erop is toegesneden om de gepaste reactie te verhinderen. We bevinden ons te midden van verschrikkelijk verwarrende, traumatische gebeurtenissen, zoals wereldwijde opwarming en massale uitroeiing, maar hebben geen flauw benul hoe we daarmee moeten *omgaan*.

Is deze PTSS-stijl niet de echte oorzaak dat het zo

moeilijk lijkt om wat ook maar te doen? Bijna elke conferentie over milieustudies rond ik af met een rondetafelzitting; er is dan altijd wel iemand die de vraag opwerpt: 'Maar wat worden we geacht eraan te *doen*?' Alsof je dagenlang zorgen maken over iets in feite niet al een vorm van 'doen' is! De vraag: 'Wat gaan we eraan doen?' is symptomatisch voor het feit dat we ons in een schrikwekkende situatie bevinden – in Freuds technische betekenis dat we beseffen dat we een trauma doormaken. Net als met alle trauma's beseffen we pas hoe verschrikkelijk het was toen we al een eind op weg waren in de ervaring ervan. Wat we niet willen weten is de kwaliteit van het 'al gebeuren' van deze ecologische noodsituatie. De vraag aan het einde van de rondetafelzitting wil *vooruitzien* en anticiperen, en van tevoren weten wat er gedaan moet worden. En dat kunnen we nu juist niet. We zijn namelijk de verkeerde kant op gereden, terwijl we ook in de verkeerde richting keken: dat is precies de reden *waarom* dit gebeurde. Ecologische feiten zijn momenteel heel vaak feiten over de *onbedoelde* gevolgen van menselijk handelen. Inderdaad: de grote meerderheid van ons had geen idee waarmee we bezig waren, op een bepaald niveau althans. Het lijkt op de *film-noir* waarin de hoofdpersoon ontdekt dat ze al die tijd heeft gewerkt voor een vijandige geheime dienst.

Daarom heb ik veel sympathie voor een vraag als: 'Wat gaan we eraan doen?' En dat is ook precies de reden waarom ik weiger er een direct antwoord op te geven. Waar dit soort vragen op uit is, en de manier waarop de vraag wordt gesteld, heeft te maken met de behoefte om alle aspecten van de huidige ecologische crisis te beheersen. En dat kunnen we niet. Dat zou vereisen dat we in staat waren om de tijd terug te

draaien en terug te keren naar op zijn minst 10.000 v.Chr., voordat de mensensoort de agrarische logistiek in beweging zette die uiteindelijk zou leiden tot de Industriële Revolutie, tot koolstofemissies en tot massale uitroeiing.

Toch is er een welwillende verklaring voor dit alles, in zekere zin dan. Het is *nooit* zo dat je eerst denkt en dan handelt. Je kunt niet alles tegelijk overzien. Je moddert maar wat aan, en plotseling zie je in een flits wat er aan de hand is, dankzij een min of meer accuraat inzicht achteraf. Het is merkwaardig hoezeer voorzien en plannen worden overschat. Dat kan de neurologie ons tegenwoordig vertellen en werd ons al verteld door de fenomenologie. Een en ander heeft ermee te maken dat we het idee van de vrije wil overschatten. Onze religies die zijn gebaseerd op de landbouw vertellen ons dat we een ziel hebben die zich *in* ons lichaam bevindt maar ook eraan voorbij. Deze ziel leidt het lichaam rond, net zoals een wagenmenner die zijn paarden bestuurt (zo stelt de Griekse filosoof Plato het voor in zijn dialoog *Phaedrus*). Maar dit idee heeft nu juist haar oorsprong in de dynamiek die we als het probleem hebben aangewezen. We dachten dat we aan de top van de dingen stonden, dan wel buiten of voorbij de dingen, wat ons in staat stelde om naar beneden te kijken en precies te bepalen wat we moesten doen. En dat in allerlei varianten gedurende twaalfduizend jaar.

Mogelijk vereisen ecologische feiten dat we *juist niet* onmiddellijk 'weten' wat we precies moeten doen. Toch is er sprake van een paradox. Het is volkomen duidelijk dat het antwoord op de vraag 'wat te doen' moet luiden: koolstofemissies drastisch terugbrengen of elimineren. We weten *precies* wat we moeten doen. Waarom doen we dat dan niet? Er zijn prachtige ma-

nieren om jezelf hier te laten ontsnappen. Je kunt bijvoorbeeld betogen dat het neoliberale kapitalisme zo onderdrukkend en alomtegenwoordig is dat er een ingrijpende, mondiale revolutie nodig is om de structuren te ontmantelen die verantwoordelijk zijn voor de koolstofemissies: de grote bedrijven. Eerst moet er dus een gigantische sociale revolutie komen; als we eenmaal in de juiste verhoudingen tot elkaar staan, kunnen we onze emissies gaan terugbrengen. Lijkt dit niet frappant veel op het argument dat India naar voren bracht tijdens de klimaatop van Kopenhagen in 2009? India betoogde dat het zijn emissies niet omlaag kon brengen omdat het eerst precies dezelfde ‘ontwikkeling’ moest doormaken als het Westen. Pas als de juiste samenleving was verwezenlijkt, zou het kunnen gaan denken aan het bijbuigen van zijn schadelijke gewoonten. Zelfs wanneer je aanneemt dat deze strategie de juiste is, zal de aarde tegen de tijd dat je hebt bereikt wat je wilde al zijn weggesmolten.

Dingen tegenover dingen-data

De vraag: ‘Wat gaan we eraan doen?’ is vreemd: er bestaat namelijk al een heel accurate beschrijving van wat we moeten doen. Toch zullen we nooit ofte nimmer het gevoel hebben dat we het precies goed doen, hoezeer we ook ons best doen. De paradox luidt als volgt: we weten wat we moeten doen *en* we kunnen ons niet ver genoeg boven de wereld verheffen om precies te zien hoe dat eruit ziet. Dat is heel vreemd, omdat die twee feiten samengaan: we hebben de juiste data en accurate oplossingen, maar toch – *en* – gaat dit gepaard met een onvermogen om door de bomen het bos te zien. Er lijken altijd te veel bomen te zijn.

Trouwens, het probleem is veel ‘interessanter’ (dat wil zeggen: erger) dan ik zojuist heb beschreven. Dit komt doordat *iedere denkbare handeling* onderhevig is aan deze paradox. Stel bijvoorbeeld dat ‘je weet wat je moet doen’, en dat dit veeleer betrekking heeft op individuen of kleine groepen die hun emissies beperken, dan op het ontmantelen van het mondiale kapitalisme of op het ontwijken van de vervuilende aspecten van de moderne productiemethoden. Je zult nooit van tevoren kunnen controleren of je handelingen het gewenste effect hebben en je weet zeker dat de aarde zo groot is dat jouw kleine handeling weinig of niets zal betekenen. In feite zijn jouw eigen, persoonlijke emissies statistisch gezien waarschijnlijk van geen enkel belang. Maar miljarden van die emissies zijn nu juist wel de oorzaak van wereldwijde opwarming. Dat is wat de data je vertellen. Niets doen is echter juist het probleem: daarom helpt het ook niet om je alleen maar zelfvoldaan en machteloos te voelen.

Als je de vraag stelt: ‘Wat gaan we eraan doen?’ wil je ergens van worden verlicht. Waarvan dan? Van de last van bezorgdheid en onzekerheid. Maar data gaan nu eenmaal in het algemeen over bezorgdheid en onzekerheid, en data over wereldwijde opwarming al helemaal. Dat komt doordat data statistisch van aard zijn. Je zult nooit kunnen bewijzen dat x per se y veroorzaakt. Het hoogste wat je kunt bereiken is dat je zegt dat het voor 99 procent waarschijnlijk is dat y wordt veroorzaakt door x . Neem bijvoorbeeld de patronen in de nevelvaten van de Large Hadron Collider, de deeltjesversneller in Genève (CERN). Die geven aanwijzingen voor het bestaan van het higgsdeeltje, maar mogelijk kunnen ze voor het bestaan van dit elementaire deeltje geen sluitend bewijs leveren. Het punt is dat

dit ‘mogelijk niet’ beperkt is tot een geringe fractie van een tiende deel van één procent van het waarschijnlijkheidsbereik. Als je erover nadenkt, is dit veel beter dan zomaar dingen beweren, omdat dit betekent dat je dingen constateert die er werkelijk zijn, en ook dat je je bewering geen kracht bij hoeft te zetten door met een of andere vorm van geweld te dreigen. Er *bestaat* een higgsdeeltje, niet omdat de paus je ertoe dwingt dit te geloven, maar omdat het hoogst onwaarschijnlijk is dat het niet bestaat, gezien de patronen die de natuurkundigen zien in de data. Dat is wat wetenschappers doen: zoeken naar patronen in data. Dat lijkt veel sterker op het waarderen van kunst dan je misschien zou denken – maar daarover later meer.

Waar-achtigheid

‘Data’ betekent niet meer dan ‘wat gegeven is’. Het is de meervoudsvorm van het voltooid deelwoord van het Latijnse *dare* (‘geven’). Het betreft de aspecten van dingen die ons worden *gegeven* wanneer we ernaar kijken. Als we een weegschaal hebben, kunnen we data verzamelen over het gewicht van een appel. Als we een deeltjesversneller hebben, kunnen we data verzamelen over de protonen in de appel. In werkelijkheid zijn data niet identiek aan feiten, en al helemaal niet aan de interpretatie van feiten. Voor een feit heb je twee dingen nodig: data en de *interpretatie* van die data. Dat gaat in tegen onze intuïtie, omdat een deel van onze gebruikelijke conversatie over wetenschap op een vrij ouderwetse manier tegen feiten aankijkt. Doorgaans worden feiten daardoor gezien als een soort barcodes die je kunt aflezen van een ding: ze spreken voor zichzelf. Maar een wetenschappelijk feit is niet

vanzelfsprekend. Dat is precies de reden dat je een experiment moet uitvoeren, data moet verzamelen en die weer moet interpreteren.

Merk op dat noch data noch interpretaties de werkelijke *dingen* zijn waarover we data verzamelen en die we interpreteren. Een *factoïde* is een (gewoonlijk heel kleine) kruimel van data die op zo'n manier is geduid dat hij waarachtig *lijkt*. Ze is 'waar-achtig', om het behulpzame vocabulaire en een parodiërende term van de Amerikaanse komiek Stephen Colbert te gebruiken. Ze klinkt naar waarheid, of zoals sommige wetenschappers tegenwoordig zeggen: 'als waar'. Een factoïde is waar-achtig omdat ze overeenstemt met onze voorstelling van wat feiten zijn. Ten gevolge van *sciëntisme* (het wijdverbreide geloof dat wetenschap ons iets over de wereld vertelt op dezelfde wijze als een religie dat kan doen) denken we dat feiten klip en klaar zijn: ze komen voort uit de dingen zelf. Sciëntisme is het vereren van factoïden. Factoïden impliceren een bepaalde houding, die aanneemt dat de dingen zelf een soort barcode op zich dragen die ons onmiddellijk (dat wil zeggen: zonder tussenkomst van mensen die ze interpreteren) vertelt wat ze zijn. Wat ons als waar-achtig voorkomt slaat de bemiddelaar over en hij bezorgt ons directe data. Toch zijn data niet identiek aan feiten – nog niet. Ecologische data zijn dermate complex en betreffen zulke complexe fenomenen dat je die data moeilijk in feiten kunt omzetten. Laat staan dat je een begin kunt maken met het omgaan met die feiten, in plaats van waar-achtige factoïden te herhalen, die de inhoud vormen van de PTSS-droom waaraan we steeds maar weer toegeven. Wanneer het om het mechanisme van de waar-achtigheid gaat, klinkt al gauw de geërgerde vraag door: 'Zie je het dan niet?'

Maar 'zien' is nu juist wat we niet lijken te doen in het geval van deze data.

Daarom vermoed ik dat de wereld van de wetenschap een onberekenbaar en onzeker karakter heeft. Elke poging om volledige zekerheid te bereiken komt neer op een poging om niet in een wetenschappelijk tijdperk te leven. Zelfs als we erkennen dat wereldwijde opwarming reëel is, zal de stijl van het uitstorten van data ons nooit de genoegdoening geven die we denken te wensen. We braken data uit en luisteren ernaar alsof ze die genoegdoening kunnen geven, en dat is nu juist het probleem. We zitten vast in de beginfase van het doormaken van een trauma. Let wel: dat trauma vindt nog steeds plaats, en het is wel duidelijk hoe pijnlijk het is als het je ook maar iets kan schelen. Het is alsof je een PTSS-droom probeert te hebben *terwijl je een trauma doormaakt*, alsof je kon gaan slapen en dromen dat je anticipeerde op het naderen van de auto, precies op het moment waarop je verongelukte. Anders gezegd: zie je in dat de stijl waarmee we meestal worden geconfronteerd in nieuwsitems, persconferenties, tafelgesprekken en boeken als dit geen enkele steun biedt?

Door de ontkenning van wereldwijde opwarming komen we terecht in het moeras van de factoiden. We verspillen veel tijd door ons zorgen te maken over of ons te keren tegen deze factoiden, al hebben ze niets van doen met data of interpretaties van data. Als we in deze stijl terechtkomen (als ontkenners of juist bestrijders van ontkenners) zijn we aan het verkeerde adres. Waar-achtigheid is in zekere zin een reactie, net als een bumper, op het werkelijke probleem: namelijk dat we leven in een modern wetenschappelijk tijdperk, dat wordt gekenmerkt door een onoverbrugbare kloof tussen data en dingen.